

“यांचेशिवाय नमस्कार तो कोणाला करायचा ?”

पूर्वजांची ज्ञानसंपत्ती परंपरेने पाठांतर करून जतन करणारा

कऱ्हाडा समाज

आपला समाज, सर्वसाधरणपणे, परंपरांची जोपासना करणारा, पूर्वजांच्या वैचारिक पुढारपणाचं कौतुक करणारा, त्यांचे अनुभवसमृद्ध ज्ञान मुखोद्गत करून ठेवण्याची परंपरा अनुसरणारा; जे उक्तीत ते आचरणात आणणारा आहे. तो दांभिकतेशी परिचय नसलेला; खोट्याची भलामण न करणारा; दुसऱ्यावर वरताण करणाऱ्या कलेत तरबेज नसलेला; गुणी लोकांना खाली ओढण्याच्या युक्तींची माहितीही नसलेला, असा आहे. कुजबूज, व्यक्तीच्या मागे तिची निंदा, तोंडावर मतलब साधेपर्यंत स्तुती, गुणांचा द्वेष - म्हणूनच मत्सर आणि असूया यांचं पोर्शिंदेपण! ते न जपणारा, गुणवंतांचे लहानग्या वयातच खच्चीकरण करण्यात योजनाबद्ध कारस्थानं न करणारा असा आहे. अशा प्रकारचा अनेकानेक उणे गुणांचा पूर्ण अभाव असलेला; असाही आहे.

परंपरा जपण्याच्या हव्यासापोटी संपूर्ण ऋग्वेद त्याच्या विकृतींसह तोंडपाठ करून ठेवण्याची कऱ्हाडा समाजामध्ये सर्वातिशायी परंपरा आहे. श्रीशंकराचार्यांनाही कऱ्हाड्यांचे ही परंपरा जपण्यातले कौशल - त्यासाठीची एकप्रकारची अमाप कष्ट घेण्याची तयारी; परंपरेच्या जपणुकीत एकही छोटीशीही चूक घडू न देण्यात, त्यांची वाकबगारी; आणि सत्त्वगुणामधे चिंब भिजलेल्या, जन्मजात गोडवा जपणाऱ्या मधुर आवाजाची भरपेट देणगी या गुणांचा परिचय होता. या परंपरेबरोबरच, आचार-विचारातले, इतरत्र अभावानेच आढळणारे ऐक्य कमालीच्या निष्ठेने जपणारे कऱ्हाडे आद्य श्रीशंकराचार्यांना भावले. पशुपतिनाथ, काशी विश्वेश्वर, रामेश्वर

याठिकाणी क्षेत्रोपाध्ये म्हणून त्यांनी कऱ्हाडा समाजातील व्यक्तींचीच योजना केली होती. संख्येने कऱ्हाडे सर्वात कमी लोकसंख्येचे असले तरी या क्षेत्रातले त्यांचे योगदान सर्वात जास्त आहे. संख्या व गुणवत्ता, दोन्ही दृष्टीने! इतके की कऱ्हाडा समाजातील व्यक्तींनी इतर अनेक क्षेत्रांत गुणवत्तेत आघाडी घेतली असतानाही; ‘कऱ्हाडा समाज मागासलेल्या विचारांचा आहे. फक्त वेदविद्येतच त्यांचं थोडंसं नाव आहे’ अशी निंदात्मक कुजबूज इतर समाजातील काही चलाख लोकात चाललेली असते.

वेद शब्दाचा अर्थ ‘ज्ञान’ हा आहे. आपल्या ऋषींनी परंपरेने प्राप्त केलेले ज्ञान वेदांमध्ये आहे अशी श्रद्धा आहे. ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, अथर्ववेद अशा चार वेदांमधून हजारो मंत्रांचा समावेश आहे. त्यातला ऋग्वेद हा मंत्रसंख्येच्या व इतर दृष्टीनेही सर्वात मोठा. ऋग्वेदामध्ये १०,५८६ मंत्र आहेत. पठण-पद्धतीच्या सोईसाठी या मंत्रांचे समूह केले. त्यांना वर्ग म्हणतात. अशा काही वर्गांचा एक अध्याय होतो. असे आठ अध्याय म्हणजे एक अष्टक आणि अशा आठ अष्टकांची संपूर्ण ‘ऋग्वेद-संहिता’. रचनांच्या दृष्टीनेसुद्धा ऋग्वेदाची मंडळात रचना केलेली आहे. अशी ‘दहा मंडळे’ आहेत. मंडळातले मंत्र कोणत्या ऋषींनी केलेले आहेत त्यांचे नावावर ते मंडळ असते. उदा. सातवे मंडळ वसिष्ठांचे म्हणजे त्या मंडळात असलेल्या १०४ सूक्तांतले सर्व मंत्र वसिष्ठांना स्फुरले. एकूण १०२८ सूक्तांचा, एक लक्ष अष्टावीस हजार शब्दसंख्या व चार लक्ष बत्तीस हजार अक्षरांची संख्या असलेली ऋग्वेदाची

संहिता आहे. ऋग्वेदाच्या शाकल शाखा व बाष्कल शाखा अशा दोन शाखा आहेत. सर्व कऱ्हाडे ब्राह्मण, ऋग्वेदी, आश्वलायन सूत्रानुसार धार्मिक आचार पाळणारे आणि शाकल शाखेचेच अध्ययन करणारे आहेत. हे सर्व मंत्र तोंडपाठ करायला साधारणपणे तीन वर्षे लागतात.

त्यानंतर मंत्रांत आलेले शब्द म्हणजे 'पदे' - ती पाठ करणे, नंतर 'जटा', 'क्रम' आणि 'घन' अशा इतर तीन पठण पद्धती आहेत. यांना 'विकृती' म्हणतात. त्यामुळे शब्द, शब्दाचे अक्षर आणि अक्षराचा स्वर यात काहीही बदल न होता आज हजारो वर्षे ऋषी-मुनी जसा वेद म्हणत असत; तसाच तो तोंडपाठ म्हटला जातो. या सर्व पाठांतराला दहा-बारा वर्षे लागतात.

अतीव श्रद्धा, चिकाटी, नक्कीचा कोणताही फायदा समोर दिसत नसतानाही तसेच दोन वेळच्या जेवणाचीही सोय त्यामुळे होण्याची खात्री नसताना, केवळ लोकांच्या त्या त्या वेळच्या चंचल श्रद्धांवर अवलंबून असलेली ही गोष्ट, केवळ धार्मिक श्रद्धा म्हणून करणारे लोक कऱ्हाडा समाजात इतिहास काळापासूनच संख्येने सर्वात अधिक होते. मतलबी लोकांनी या समाजातील बुद्धिमान लोकांना स्पर्धेतून बाद करण्यासाठी 'आमचे वेद, आमची संस्कृती, आमचं संस्कृत' अशा रीतीने केलेल्या खोट्या प्रचाराचाही परिणाम काहींवर झाला असावा. यांना मतलबी म्हणण्याचे कारण म्हणजे; या अशा लोकांची मंदबुद्धीची मुलेसुद्धा त्यांनी कधीही वेद पाठशाळा किंवा संस्कृत पाठशाळेत घातली नाहीत.

पूर्वी प्रत्येकाच्या घरात, जीवनात एकदा तरी संपूर्ण संहितापाठाचे पठन व्हायला हवे ही श्रद्धायुक्त जाणीव हिरीरीने जोपासली जायची. आता या जाणिवे इतिहासजमा झालेल्या आहेत. मूळचे मलकापूरचे पण नंतर सांगलीला जाऊन राहिलेल्या वेदमूर्ती-घनपाठी श्री वासुदेव

महादेवभट्ट पुरोहित यांनी अशी, एकशे आठ वेळेला संहितेची पारायणे आपल्या घरी केलेली होती. जी गोष्ट राजे-राजवाड्यांमध्ये सुद्धा होणे स्वप्नवत वाटावे; ते त्यांनी स्वतः घरी केले. त्यांचे वडील श्री. महादेवभट्टही घनपाठीच होते. घनपाठी याचा अर्थ वेदाच्या घनपाठापर्यंतच्या सर्व विकृती संहितेसह ज्याच्या तोंडपाठ आहेत, अशी व्यक्ती! एक मंत्र म्हणायला जर वीस सेकंद लागत असतील, तर त्या मंत्राचा 'घन' म्हणायला तीन मिनिटे लागतात हे मी प्रयोग करून पाहिलेले आहे. घनापर्यंत संपूर्ण वेद अशा रितीने तोंडपाठ म्हणणाऱ्या व्यक्तीला वैदिक असे म्हटले जाते. वेदाशी संबंधित एकूण दहा ग्रंथ असतात. ते असे - "संहिता, ब्राह्मण, आरण्यक, उपनिषदे, शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, छन्दःशास्त्र, ज्योतिष." हे सर्व दहाही ग्रंथ तोंडपाठ असणाऱ्यांना 'दशग्रंथी' म्हणतात. काही वेळेला केवळ संहिता पाठ असणाऱ्या व्यक्तीलाही बहुमानाने वैदिक असे म्हणतात. लेक्चररला प्रोफेसर म्हणण्यासारखे आहे हे!

आपण आज येथे फक्त 'घनपाठी' किंवा 'दशग्रंथी' अशा कऱ्हाडा समाजातील श्रद्धेय आणि वंदनीय व्यक्तींची त्यांच्या गावासह नावे परिचित करून घेणार आहोत. यापेक्षाही ती अधिक असावीत याबद्दल माझी खात्री आहे. अत्यंत परिश्रमाने ही नावे मिळविली. याबाबत आस्था, अभिमान असणाऱ्या लोकांनी विशेषतः त्या त्या ठिकाणच्या कऱ्हाडे ब्राह्मण संघांनी ही अशी अनेक क्षेत्रातली व्यक्तिविशेषांची माहिती जमवून ठेवायला हवी. पण, ज्या घरात या लोकांनी जन्म घेतला, त्या घरातसुद्धा यांची नावे माहिती नसतात; मग इतरांनी का लक्षात ठेवावीत? आस्था असणाऱ्यांनी एवढे करावे. कऱ्हाडे ब्राह्मण संघाने ते महत्त्वाचे कार्य मानावे.

या क्षेत्रात पराक्रम केलेल्या वेदमूर्ती

वासुदेवभट्ट पुरोहित, सांगली यांचा पराक्रम अद्वितीय आहेच तसेच दुसरे पराक्रमी गृहस्थ म्हणजे वेदमूर्ती सखारामभट्ट महेश्वरभट्ट पाध्ये. या लेखातल्या सर्वच व्यक्ती वेदमूर्ती असल्याने यापुढे त्यांचा उल्लेख फक्त 'श्री' योजून करतो. हे मूळ कोलधे - लांजा येथले नंतर इचलकरंजीला. बावीस तेवीस वर्षांचे असतानाच यांनी काशी येथे जाऊन ऋग्वेद संहितेची घनान्त परीक्षा दिली. परीक्षकांपैकी कोणीही कोणताही मंत्र किंवा सूक्त सुरू करायचे. त्याचा 'क्रम'; 'घन'; काय वाटेल ते विचारावे, मध्येच अष्टाध्यायी विचारायची - निरुक्त पाठ विचारायचा, अशा पद्धतीने काही दिवस परीक्षा चालली होती. शेवटी त्यांना 'वेद-सम्राट' ही पदवी दिली. काशीचा राजा पोथी घेऊन ऐकायला बसलेला असे. शेवटच्या दिवशी यांचा मोठा सत्कार झाला. काशीराजाने वार्षिक तहहयात बाराशे रुपयांची नेमणूक (सोने पन्नास रुपये तोळा असताना) करून दिली. संस्थेने शालजोडी व समुचित द्रव्यराशी देऊन सत्कार केला. यांचे वडील श्री. महेश्वरभट्ट पाध्ये हेही घनपाठी, दशग्रंथी होते. गर्वाचा लेशांशही नसलेले, कमालीचे साधे, विनयशील, सत्त्वगुणांची मूर्ती अशी या दोन्ही पिता-पुत्रांची ओळख करून देता येईल.

कोकणातली काही गावंच्या गावं वेदाच्या अशा रितीने रक्षणासाठी इतिहासकाळापासून प्रसिद्ध! राजापूर तालुक्यातील कोंडतिवरे इथले फणसळकर घराणे खूप-खूप प्रसिद्ध! वेदमूर्ती रामचंद्र सदाशिव फणसळकर यांचेपासून वरच्या किमान सात पिढ्यातल्या व्यक्ती घनपाठी होत्या. त्यांचे वडील सदाशिव विनायक नंतर सर्वश्री विनायक विठ्ठल, नंतर विठ्ठल रामचंद्र आणि रामचंद्रभट्टांच्या आजोबांपर्यंत सर्व व्यक्ती दशग्रंथी व घनपाठी होत्या. विनायक विठ्ठल या त्यांच्या चुलत्यांनी (हेही ख्यातनाम घनपाठी) चौदा घनपाठी विद्यार्थी तयार केले होते. ते जनमान्य

वंदनीय न्यायाधीशही होते. गंगाधर फणसळकर हे त्यांचे चुलत घराणे व त्यांचे चिरंजीव भालचंद्र गंगाधर हेही घनपाठी-दशग्रंथी होते. या गावातले श्री. गजानन मोरेश्वर पाध्येगुर्जर हे घनपाठ उलटाही म्हणत असत. श्रीकृष्ण भास्कर पाध्येगुर्जरांच्य तर एका दसऱ्याला महाराष्ट्र शासनातर्फे सत्कार झाला होता.

हर्चे येथील श्री. गंगाधरभट्ट नवाथे हे रत्नागिरीच्या वेदशाळेचे त्रेचाळीस वर्षे गुरुजी होते. इथलेच श्री. गणेशभट्ट विष्णू नवाथे कल्याण येथे जाऊन राहिलेले मोठे घनपाठी होते. गोव्याचे श्री. दत्तात्रेय पांडुरंग नवाथे गुरुजी पुण्यातील पटवर्धन वेदपाठशाळेचे खूप वर्षे गुरुजी होते. त्यांनीही खूप वैदिक विद्यार्थी तयार केले. कोतापूरचे श्री. अनंतभट्ट नवरे, कणकवलीचे पुण्यात राहिलेले श्री. भालचंद्र वामन करंबेळकर, कोलध्याचे श्री. मधुकरभट्ट पाध्ये, पुण्याचे दादा मावळंकर, बेळगावहून पुणे येथे येऊन राहिलेले पुण्यातील ख्यातनाम गुरु श्री. दत्तात्रेय पांडुरंग किंजवडेकर - हे वेद कंठस्थ असावा म्हणून रस्त्याने चालतानाही वेदसूक्ते म्हणत जात असत. यांनीही अनेक घनपाठी विद्यार्थी तयार केले. पुण्याचे आणखी एक घनपाठी श्री. आत्माराम हळबे, खानू येथील श्री. पांडुरंग दत्तात्रेय गुण्ये, काशीचे श्री. सप्रे, पुण्याला गेल्याच वर्षी घनपाठी झालेले युवा घनपाठी श्री. वामन पुंडलीक हळबे, गोव्याचे तरुण श्री. योगेश बोरकर.

कणकवलीजवळच्या वायंगण खेड्यात आठ-नऊ वर्षांपूर्वी घनपाठी झालेले श्री. दत्तात्रेय मुरवणे आपणाला कोणी मदत करतोय काय याचा विचारही न करता वेदपाठशाळा चालवतात. काही महिन्यातच त्यांचे दोन विद्यार्थी 'नाखे' आणि 'मुंडळे' घनपाठी म्हणून तयार होत आहेत. अत्यंत तत्त्वाभिनिवेशी, चिकाटी आणि निष्ठा यांचे श्री. दत्तात्रेय मुरवणे हे मूर्तिमंत प्रतीक!

आज सत्त्याणव वर्षे पूर्ण केलेले अनेक घनपाठी तयार करणारे वेदमूर्ती श्री. विनायकभट्ट सीतारामभट्ट आठल्ये हे मूळचे साखरपा इथले, रत्नागिरीत रहात आहेत. सावंतवाडीचे सप्ते गुरुजी, इंदूरचे ख्यातनाम श्री. नरहरगुरू लळीत, त्यांचेपैकीच श्री. गंगाधरभट्ट लळीत हे पुण्याच्या प्रख्यात घैसास गुरुजींच्या गुरूंचे गुरू. मुंबईचे लक्ष्मणशास्त्री पणशीकर, त्यांचे सुपुत्र पं. वासुदेव लक्ष्मणशास्त्री पणशीकर, निवसर इथले भालचंद्रभट्ट हळबे तसेच श्री. तात्या तांबे, माणगाव सावंतवाडीचे पं. दिवाकर दाजी साधले; वालावलचे श्री. सोनभट्ट उपाध्ये आणि श्री. दत्ताराम कशाळीकर, मिरजेचे श्री. आळतेकर, वालावल ता. सावंतवाडी इथले उपाध्ये घराणे खूप प्रसिद्ध आहे. या घराण्यात एकाच वेळी बत्तीस वैदिक होते असे 'तरुणभारत'च्या २००४ च्या दिवाळी अंकात वर्णन आहे.

किती किती जणांची नावे घ्यावीत? यात कर्नाटक, केरळ, गुजराथ, मध्यप्रदेश, आंध्र-प्रदेशातले कऱ्हाडे आलेले नाहीत. जे आले आहेत; तेही माझ्या एकट्याच्या प्रयत्नांनी मिळाले ते अल्पस्वल्प आहेत. तेही विसाव्या शतकातलेच त्यामागे - मागच्या अनेक वर्षांपासून हजारो कऱ्हाडे व्यक्तिमत्त्वांनी ही परंपरा जपली - वाढवली. कऱ्हाड्यांच्या ५४६ आडनावांपैकी फारच थोडी आडनावे या भागात मिळतात. आठल्ये, नवाथे, फणसळकर, पाध्येगुर्जर, उपाध्ये, मोघेपाध्ये, हळबे, पणशीकर, सप्रे, साधले, करंबेळकर, किंजवडेकर, पुरोहित, लळीत, तांबे, नवरे, गुण्ये, बोरकर, मुरवणे वगैरे.

वर दिलेले सर्व लोक 'घनपाठी' किंवा 'दशग्रंथी' ब्राह्मण आहेत. केवळ 'ऋग्वेद संहिता' पाठ केलेले शैकड्यांनी आहेत. त्यापैकी कोणाचाही समावेश येथे केलेला नाही. नेहमीच्या विधि-विधानासाठी सर्व ऋग्वेद पाठ असण्याची गरजही नसते; म्हणून पुरोहित्यापुरता वेद म्हणणारे, याज्ञिक, पुरोहितपणा करणारेही खूप आहेत. त्यांचाही समावेश यात केलेला नाही. याज्ञिकीत प्राविण्य मिळवलेले; आवश्यक ती स्वरमाधुरी परंपरेने जपलेले, दक्षिणेकरता यजमानाला न सतावणारे, दुसऱ्याच्या परिस्थितीचे झटकन आकलन झालेले. यजमानाने दानाचे पैसे जास्त दिले म्हणून ते यजमानाला परत द्यायला निघेलेले; तसेच यजमानाचे दक्षिणा देण्याचे आर्थिक सामर्थ्य कमी म्हणून स्वतःजवळचे पैसे इतर आमंत्रित ब्राह्मणांना देणारे पुण्यातील वेदमूर्ती प्रभाकरभट्ट रामचंद्रभट्ट निगुडकर गुरुजींसारखे गुरुजी याच माझ्या समाजात मिळतात.

खरंच यांचेशिवाय नमस्कार तो कोणाला करायचा? अधिक माहिती खाली दिलेल्या पत्त्यावर कळवावी, ही सविनय विनंती.

नेहमीच वाचा -

www.thekarhaadaa.org

अवधूत हर्डीकर

१६ए, गणेशकृपा सोसायटी,

परमहंसनगर, पौड रोड,

पुणे ४११०३८